

**KIERUNKI ROZWOJU ROLNICTWA
I OBSZARÓW WIEJSKICH PO WSTĄPIENIU POLSKI
DO UNII EUROPEJSKIEJ**

Antoni Mickiewicz, Paweł Mickiewicz

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie

Abstrakt. Podstawowym celem opracowania była analiza zmian, jakie zaszły w rolnictwie polskim, po upływie czterech lat od wstąpienia do Unii Europejskiej. Zmiany były związane ze strategią Wspólnej Polityki Rolnej, która doprowadziła do reorientacji w sferze wytwórczości rolniczej i do przyjęcia wysokich standardów wynikających z wymogów wzajemnej zgodności. Przyjęcie polityki cukrowej doprowadziło do wzrostu upraw roślin zbożowych oraz roślin mających związek z biopaliwami. Z kolei, wprowadzone kwoty mleczne, przyczyniły się do koncentracji i specjalizacji produkcji zwierzęcej. Wystąpiły pozytywne zmiany w towarowej produkcji rolniczej, polegające na polepszeniu jakości i bezpieczeństwa żywności.

Słowa kluczowe: Wspólna Polityka Rolna, produkcja rolnicza, struktura agrarna, struktura towarowa produkcji rolniczej

WSTĘP

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku oznaczało dla polskiego rolnictwa istotną zmianę społeczno-ekonomicznych warunków produkcji i odmienne podejście do paradygmatu funkcjonowania instytucji obsługi obszarów wiejskich. Zmiany były głębokie i sięgały istotnych zasad wspierania rolnictwa poprzez uruchomienie instrumentów finansowych Wspólnej Polityki Rolnej, które doprowadziły do powstania nowych zasad funkcjonowania rynku rolnego. Zniesiono bariery w handlu zagranicznym, zaczęły obowiązywać inne zasady interwencji i skupu, a przede wszystkim uruchomiono środki wsparcia programów obszarów wiejskich oraz dopłat bezpośrednich. Głębokie zmiany oznaczały, że polityka rozwoju wsi nie jest realizowana wyłącznie

poprzez wspieranie rolnictwa, ale poprzez wiele działań z zakresu pobudzania przedsiębiorczości, konkurencyjności, działań związanych z ochroną przyrody i poczynąń infrastrukturalnych. Wyłoniły się nowe instytucje płatnicze, związane z funkcjonowaniem WPR, w postaci Agencji Rynku Rolnego, natomiast Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa została głęboko zmieniona i nadano jej nowe uprawnienia.

Istniały w Polsce obawy związane z integracją rolnictwa z Unią Europejską. Obawy te dotyczyły różnych aspektów funkcjonowania rolnictwa i polityki rolnej, związane zwłaszcza ze wzrostem cen produktów rolnych, zahamowaniem zmian strukturalnych w rolnictwie w związku ze wsparciem tego sektora, brakiem konkurencyjności wobec rolnictwa UE czy wysokimi kosztami dostosowań sektora rolno-spożywczego. Ponadto obawiano się, że integracja z UE zmusi Polskę do przyjęcia bardzo restrykcyjnych limitów produkcji, co zamrozi poziom produkcji na stosunkowo niskim poziomie [Sytuacja ekonomiczna... 2009].

Nie sprawdzilo się wiele obaw formułowanych przed akcesją, które dotyczyły zalania polskiego rolnictwa rynkiem tanią żywnością z UE, masowego upadku małych i średnich przedsiębiorstw rolno-spożywczych, pogorszenia sytuacji rolników czy wykupu nieruchomości i gruntów przez cudzoziemców. W tych dziedzinach działo się wręcz odwrotnie i zazwyczaj na poziomie wyższym od prognoz. Polska żywność stała się czynnikiem napędzającym dynamikę polskiego eksportu, ceny na rynku lokalnym nie odbiegały od średnich wieloletnich. W rezultacie zmieniły się nastroje społeczne oraz postrzeganie Unii i naszego w niej członkostwa. Okazało się, że kilkanaście lat przygotowań przyniosło oczekiwane efekty. Wdrożono instrumenty wsparcia bezpośredniego i przystąpiono do realizacji programów rozwoju obszarów wiejskich. Proces integracji Polski z Unią Europejską stał się katalizatorem przemian społecznych na polskiej wsi. Powstała linia podziału pomiędzy aktywnymi rolnikami, korzystającymi z różnych instrumentów wspólnej polityki rolnej a innymi rolnikami, którzy początkowo nieufnie podchodzili do programów stymulujących rozwój rolnictwa [Oskam i in. 2010].

CEL I ZAKRES PRACY

Podstawowym celem opracowania było scharakteryzowanie zmian, jakie zaszły w rolnictwie polskim po wstąpieniu do Unii Europejskiej. Badania nad społeczno-ekonomicznymi i gospodarczymi uwarunkowaniami funkcjonowania gospodarstw rolnych po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej wymagają sięgnięcia po procedury badawcze, które będą adekwatne do postawionego celu badawczego i dostosowane do określonego zadania. Takie wymagania w pełni spełnia analiza porównawcza, pozwalająca na ustalenie stanu wyjściowego istniejącego przed 2004 rokiem, i porównania osiągniętego poziomu oraz kierunków zmian, które zaszły w rolnictwie po okresie pięciu lat funkcjonowania w strukturach UE. Wśród podstawowych metod badawczych zastosowano metody statystyczne, które pozwoliły na poznanie prawidłowości zjawisk występujących w sferze rolnictwa. Badania statystyczne obejmą dwa poziomy występujących zjawisk, a mianowicie dane mini spisu rolnego, przeprowadzonego w 2008 roku, które zostaną porównane do powszechnego spisu rolnego z 2002 roku. Z kolei, do przeprowadzenia powszechnego spisu rolnego w 2002 roku Polska została zobowiązana jako kraj kandydujący do UE i według metodologii badawczej obowiązującej w Eurostacie. W tym znaczeniu wyniki spisu obrazują pozycję wyjściową rolnictwa i są traktowane

jako baza porównawcza (przed wstąpieniem do UE), do pomiaru stopnia natężenia poziomu zmian w stosunku do wyników występujących w 2008 roku (po wstąpieniu do UE). Badania porównawcze występujące między danymi uzyskanymi w 2002 roku a danymi z 2008 roku pozwalają na ustalenie zmienności zjawisk, tendencji i kierunków ich przekształceń w czasie, a także na dokonanie pomiaru intensywności przemian społeczno-gospodarczych.

Te badania porównawcze (*comparative reseach*) są znanymi metodami naukowymi, stosowanymi w różnych dyscyplinach naukowych. Polegają na analizie cech badanych przedmiotów i zjawisk pod kątem ustalenia różnic i podobieństw bądź występujących odmienności. Warunkiem ich stosowania jest porównywalność przedmiotów badań, ze względu na ich istotę, kategorię lub formę. Te warunki w pełni spełniają wyniki powszechnego spisu rolnego i mini spisu rolnego.

CHARAKTERYSTYKA ZMIAN W PODSTAWOWEJ PRODUKCJI ROLNICZEJ

Produkcja rolnicza charakteryzuje się dużymi zmianami i determinacją w dążeniu do dokonywania niezbędnych dostosowań wynikających z racji bycia rolnikiem europejskim. W Polsce bowiem występuje nadal duża różnorodność produkcyjna, z utrzymującymi się w niektórych regionach tradycyjnymi systemami uprawy i hodowli, z jednoczesnym stosowaniem występowaniu intensywnych metod produkcji, zwłaszcza przez gospodarstwa wielkoobszarowe.

W okresie między spisem rolnym z 2002 roku i mini spisem w 2008 roku zanotowano spadek areалу użytków rolnych z 16,9 do 16,1 mln ha (95,3%). Równolegle do tego procesu wystąpiło zjawisko zmniejszania powierzchni gruntów rolnych z 14,8 do 14,4 mln ha (97,3%). Natomiast nieco wzrosła powierzchnia sadów (z 1,6% do 2,0%; tab. 1). Głównym źródłem zmian były procesy urbanizacyjne, a zwłaszcza potrzeby infrastrukturalne, związane z budową dróg i autostrad.

Tabela 1. Powierzchnia użytków rolnych w Polsce
Table 1. Area of arable land in Poland

Wyszczególnienie Specification	2002		2008	
	tys. ha thous. ha	%	tys. ha thous. ha	%
Ogółem Total	16 899	100,0	16 154	100,0
Grunty orne Arable land	14 858	87,9	14 442	89,4
Sady Orchards	271	1,6	329	2,0
Użytki zielone Grassland	1 770	10,5	1 383	8,6

Źródło: Rocznik... [2009].
Source: Rocznik... [2009].

Analizując powierzchnię gruntów rolnych, można zwrócić uwagę na zjawisko niepełnego ich wykorzystania pod zasiewy. Pomiędzy arealem gruntów ornych a powierzchnią zasiewów głównych ziemiopłodów występuje różnica wynosząca ponad 3 mln ha, co świadczy o niewykorzystanym potencjale tkwiącym w ziemi. Grunty te pozostawały zapewne jako nieużytki lub odłogi, natomiast ich uruchomienie nastąpiło po wprowadzeniu dopłat bezpośrednich. Polska należy bowiem do krajów o niskim stopniu udziału gruntów wyższych klas bonitacyjnych, w którym grunty klasy bonitacyjnej I i II zajmują 3,2%, natomiast grunty klas bonitacyjnych V i VI stanowią 34,1%.

O sposobie wykorzystania gruntów świadczy struktura zasiewów. Struktura ta informuje o systemie gospodarowania, stopniu intensywności upraw i zakresie korzystania z czynników produkcji. W okresie między badanymi latami wystąpiły istotne zmiany w strukturze zasiewów, które były następstwem prowadzonej polityki rolnej. Uogólniając, wzrosła ogólna powierzchnia zasiewów, z 10,7 do 11,6 mln ha (108,4%), co potwierdza tezę, że rolnicy sięgnęli po grunty słabsze, a nawet marginalne, wobec pojawienia się perspektywy otrzymania dopłat bezpośrednich. W strukturze zasiewów dominującą pozycję zajmują zboża, które są uprawiane na ponad 74 i 77% wszystkich zasiewów. Wśród zbóż pszenicę uprawiano na 26,5% powierzchni, żyto na 16,2% (2008), natomiast największą ekspansję zrobiło pszenżyto, którego udział wzrósł z 11,45 do 15,5% (z 944 do 1333 tys. ha). Wysoki udział zbóż w strukturze zasiewów należy zaliczyć do zjawisk trwałych, co stawia przed rolnikami zadanie zastosowania odpowiedniego płodozmianu i korzystania z nowych technologii (tab. 2).

Tabela 2. Powierzchnia zasiewów głównych ziemiopłodów (tys. ha)
Table 2. Area of main agricultural products sowing (thous. ha)

Wyszczególnienie Specification	2002		2008	
	tys. ha thous. ha	%	tys. ha thous. ha	%
Ogółem zasiewy Total sowing	10 764	100,0	11 631	100,0
Zboża Cereal	8 294	77,0	8 599	73,9
Strączkowe na ziarno Leguminous plants for grain	100	0,9	115	0,9
Ziemniaki Potatoes	803	7,5	549	4,9
Przemysłowe Industrial	775	7,2	1 003	8,6
w tym: buraki cukrowe in that: sugar beets	303	0,0	187	0,0
Oleiste Oil	452	0,0	791	0,0
Pastewne Forage crops	492	4,6	929	7,9
Pozostałe uprawy Other cultivations	300	2,8	436	3,7

Źródło: Rocznik... [2009].
Source: Rocznik... [2009].

Istotne zmiany w strukturze zasiewów spowodowała polityka regulacji rynku cukru, co pociągnęło za sobą eliminację z zasiewów bardzo strukturotwórczej roli buraków cukrowych. Ogólne zasady regulacji rynku cukru w świetle ratyfikacji umowy WTO spowodowały otwarcie europejskiego rynku na cukier trzcinowy i ograniczenie produkcji buraków cukrowych w krajach europejskich. W Polsce uprawa buraków cukrowych spadła z 303 do 187 tys. ha (o 38,3%), co miało również wpływ na pozbawienie rolników bardzo dochodowej gałęzi produkcji (tab. 1).

W omawianym okresie pojawiły się nowe zjawiska, które rzutowały na strukturę zasiewów. Wśród nich można wymienić propagowanie polityki uzyskiwania biopaliw dla potrzeb przemysłu motoryzacyjnego i biomasy dla potrzeb ciepłownictwa. Biopaliwa są to jak wiadomo paliwa uzyskane drogą przetwórstwa produktów pochodzenia roślinnego lub zwierzęcego. Jednym z takich surowców są rośliny oleiste, których powierzchnia zasiewów wzrosła z 452 do 791 tys. ha (175%). Z kolei jako źródło biomasy używa się często tak zwanych roślin energetycznych, czyli takich, które uzyskują duży przyrost biomasy w krótkim okresie. Do nich zalicza się, przykładowo, wierzbę energetyczną, różę bezkolcową, ślazierkę pensylwański, miskant olbrzymi, topinambur, mozgę trzcinowatą itp., do których w ramach dopłat bezpośrednich beneficjent otrzymuje wsparcie.

Na plony głównych ziemiopłodów (tab. 3), mają wpływ czynniki związane z jakością gleb, warunkami wodno-klimatycznymi oraz stosowanym poziomem środków

Tabela 3. Plony głównych ziemiopłodów (z 1 ha w dt)
Table 3. Crops of main agricultural products (from 1 ha in dt)

Wyszczególnienie Specification	2002	2005	2007	2008
Zboża Cereal	32,4	32,3	32,5	32,2
pszenica wheat	38,5	39,5	39,4	40,7
żyto rye	24,6	24,1	23,7	24,7
jęczmień barley	32,1	32,2	32,5	30,0
owies oats	24,6	24,6	25,1	22,9
pszenżyto triticale	32,3	32,7	32,9	33,4
Strączkowe Leguminous plants	20,9	20,4	21,4	20,7
Ziemniaki Potatoes	193	176	207	191
Buraki cukrowe Sugar beets	443	416	513	465
Oleiste Oil	21,4	25,9	26,2	26,9

Źródło: Rocznik... [2009].
Source: Rocznik... [2009].

produkcji. Zużycie nawozów mineralnych wzrosło z 93,2 kg NPK na 1 ha w 2002 roku do 132,6 kg NPK na 1 ha w 2008 roku. Polska jest krajem o dużo mniejszym zużyciu nawozów mineralnych oraz pestycydów w stosunku do innych krajów Unii Europejskiej. Jest to z pewnością zjawisko korzystne dla środowiska naturalnego, jednakże nie wynika ono bezpośrednio ze świadomości „proekologicznej” rolników, ale raczej jest skutkiem corocznego wzrostu cen nawozów mineralnych oraz środków ochrony roślin.

Problematykę produkcji zwierzęcej można zobrazować za pośrednictwem zmian, jakie zaszły między badanymi okresami. Pogłowie bydła łączy się nierozdzielnie z rynkiem mleka i przetworów mlecznych, który w UE jest najbardziej wspierany i regulowany. Warto tutaj wspomnieć, że od 1984 roku we wspólnocie wprowadzono system kwot mlecznych (indywidualnych ilości referencyjnych) oraz mechanizmy interwencji rynkowej. Limitowanie produkcji mleka miało zapewnić określony poziom produkcji i spożycia przetworów mlecznych oraz zahamować wzrost wydatków z budżetu rolnego UE na interwencję rynkową. Każdy kraj członkowski UE może wyprodukować i wprowadzić na rynek określoną w kwocie narodowej ilość mleka i przetworów mlecznych. Nadprodukcja i przekroczenie limitu sprzedaży mleka pociąga za sobą naliczanie kar, które należy wpłacać do kasy UE.

Stan pogłowia bydła w Polsce nieco wzrósł między 2002 a 2008 rokiem o 2,9%, a w stadzie stwierdzono w tym czasie większą koncentrację krów i wzrost wydajności mlecznej. Z rynku mleka odpadli producenci dysponujący pojedynczymi sztukami krów, o niskiej wydajności, trzymanymi w nieodpowiednich warunkach higienicznych. Udoskonalono system odbioru mleka cysternami, zapewniając odpowiednie warunki transportu mleka. Producentami mleka mogą być tylko ci rolnicy, którzy mają odpowiednie umowy z ARR, przestrzegają standardy jakościowe i zdrowotne produktów do obrotu rynkowego. W ramach dostosowania rynku mleka do standardów UE wdrożono i dostosowano normy prawne, techniczne i technologiczne. Podstawową rolę w ocenie, w jakim stopniu spełniono warunki weterynaryjne i wymagania jakościowe, odgrywa inspekcja weterynaryjna.

Syntetycznym miernikiem obrazującym wyniki produkcji zwierzęcej jest obsada inwentarza żywego w przeliczeniu na 100 ha. Obsada ta informuje o średniorocznym stanie zwierząt w gospodarstwie rolnym i równocześnie jest wskaźnikiem obrazującym stopień intensywności chowu zwierząt. Obsada ta zależy od zapotrzebowania na produkty zwierzęce, od zasobów paszowych oraz od opłacalności chowu. Jest ona zróżnicowana w poszczególnych gospodarstwach, w zależności od sposobu użytkowania ziemi, poziomu plonów oraz stopnia specjalizacji. W przypadku omawianego pogłowia bydła obsada ta wzrosła z 33/100 ha do 36/100 ha (tab. 4).

Najbardziej labilna jest produkcja trzody chlewnej. Krótki cykl produkcyjny i szybkie możliwości utworzenia potencjału produkcyjnego powodują, że pogłowie trzody chlewnej reaguje w zderzeniu z systemem popytu i podaży. Duże znaczenie mają ceny, jakie rolnicy otrzymują za kilogram żywca wieprzowego, co przekłada się na koszty i opłacalność produkcji. Stany pogłowia co prawda odnotowały tendencje spadkowe (96,9%), ale potencjalne możliwości odbudowy stada są wysokie (tab. 4). Owce w produkcji zwierzęcej ogrywają marginalne znaczenie, a konie coraz częściej odgrywają rolę rekreacyjną, a nie jako żywa siła pociągowa (tab. 4). Wartość skupu produktów rolnych wzrosła z 1394 zł na 1 ha użytków rolnych w 2002 r. do 2192 zł na 1 ha użytków rolnych w 2008 roku.

Tabela 4. Pogłowie zwierząt gospodarskich w liczbach bezwzględnych (tys.) i w sztukach przeliczeniowych na 100 ha

Table 4. Head of livestock in absolute numbers (thous.) and in livestock counting units per 100 ha

Wyszczególnienie Specification	2002		2008		Wzrost/spadek w % (w liczbach bezwzględnych) Increase/decrease in % (in absolute numbers)
	w liczbach bezwzględ- nych in absolute numbers	w szt./100 ha in units/100 ha	w liczbach bezwzględ- nych in absolute numbers	w szt./100 ha in units/100 ha	
Bydło Cattle	5 532,7	33	5 696,2	36	102,9
w tym krowy in that cows	2 873,6	17	2 786,7	17	96,9
Trzoda chlewna Pigs	18 707,4	110	18 128,5	96	96,9
w tym lochy in that sows	1 910,3	11	1 767,4	8	92,5
Owce Sheep	187,3	2	202,8	2	108,3
Konie Horses	320,6	2	317,0	2	98,9

Źródło: Rocznik... [2009].
Source: Rocznik... [2009].

ZMIANY STRUKTURY AGRARNEJ GOSPODARSTW ROLNYCH

Struktura agrarna skupia w sobie całokształt stosunków własnościowych oraz zasad organizacji produkcji rolniczej. Mówi o systemie władania ziemią, sile jednostki produkcyjnej, a także charakteryzuje elementy prawne i ekonomiczne wpływające na pozycję właściciela gospodarstwa rodzinnego. Struktura agrarna obrazuje ponadto typ i charakter produkcji rolniczej, a także możliwości dysponowania gruntami w powiązaniu z całokształtem warunków społeczno-gospodarczych. Szerzej, przez strukturę agrarną rozumie się zespół powiązanych ze sobą instytucji, takich jak: struktura ustroju gruntownego, struktura produkcji oraz struktura usług dla rolnictwa. Jest to pojęcie szersze w stosunku do interpretacji tej definicji, jaka pojawiła się w tym artykule.

W kontekście korzystania ze wsparcia unijnego do roli beneficjentów mogą pretendować właściciele wszystkich gospodarstw rolnych, dysponujących arealem o co najmniej 1 ha użytków rolnych, przy czym najmniejsza działka nie może liczyć mniej niż 0,10 ha. Ogólnie, kierunek przemian struktury agrarnej w Polsce w latach 2002-2008 można uznać za właściwy. Polegał ona na zmniejszeniu liczby gospodarstw w grupie jednostek najmniejszych i pewnym wzroście w grupie powyżej 15 ha. Świadczy to o występowaniu jednocześnie zjawiska koncentracji i dekoncentracji ziemi, przy czym dane statystyczne nie dostarczają informacji o intensywności tych zjawisk oraz częstotliwości ich występowania. Między 2002 a 2008 rokiem zanotowano spadek liczby gospodarstw rolnych z 1956,1 do 1810,3 tys. (o 7,5%), co należy zaliczyć do zjawisk

ze wszech miar pożądanym. Nie odnotowano wzrostu liczby gospodarstw małych i średnich, jak to jeszcze obserwowano między poprzednimi spisami rolnymi, które miały miejsce w 1996 i 2002 roku, co wówczas interpretowano jako chęć sięgnięcia po dopłaty bezpośrednie. W 2008 roku największy spadek liczby gospodarstw wystąpił w grupie gospodarstw liczących 1-2 ha (-2,7%). Nie znajduje potwierdzenia teza, że środki płynące z dopłat bezpośrednich i z innych płatności europejskich przyczyniły się do powstania dużej liczby małych gospodarstw. Z kolei największą grupą gospodarstw rolnych pod względem liczebnym stanowią jednostki mieszczące się między 2,0 a 10,0 ha, które obejmując 56,1% wszystkich gospodarstw danej grupy, jednocześnie wykorzystywały zaledwie 29,8% użytków rolnych. Na drugim biegunie mamy gospodarstwa duże, w tym wielkoobszarowe, które pod względem liczebnym stanowiły 3,4%, a wykorzystywały 33,8% użytków rolnych kraju (tab. 5).

Tabela 5. Przemiany struktury agrarnej między 2002 r. a 2008 r. (tys.)

Table 5. Changes of agrarian structure between 2002 and 2008 (thous.)

Wielkość gospodarstwa Area of farm (ha)	2002		2008		Zmiany +/- Changes +/- (%)	Średnia powierzchnia gruntów w 1 gospodarstwie w 2008 roku (tys. ha) Average area of land in 1 farm in 2008 (thous. ha)
	tys. ha thous. ha	%	tys. ha thous. ha	%		
1-2	517,0	26,4	428,5	23,7	-2,7	1,85
2-5	629,8	32,2	603,8	33,3	-1,1	3,88
5-10	426,8	21,8	412,3	22,8	-1,0	8,36
10-15	182,7	9,3	164,6	9,1	-0,2	13,8
15-30	148,2	7,6	139,4	7,7	+0,1	22,95
30-50	31,7	1,6	36,4	2,0	+0,4	41,29
50 i więcej 50 and more	19,9	1,1	25,3	1,4	+0,3	407,71
Razem Total	1 956,1	100,0	1 810,3	100,0	0,0	10,24

Źródło: Rocznik... [2009].

Source: Rocznik... [2009].

Proces koncentracji i dekoncentracji ziemi jest zjawiskiem obiektywnym, natomiast do roli polityki gruntowej należy to, aby wywoływać zjawiska zgodne z oczekiwaniami społecznymi. Jednym z czynników mających przyspieszyć przemiany agrarne w kierunku powstawania gospodarstw towarowych miały stać się renty strukturalne. Według danych ARiMR w ramach rent strukturalnych realizowanych w latach 2004-2006 prawni następcy przejęli 49,6% wszystkich gruntów, a 50,4% gruntów zostało przeznaczonych na powiększenie innego gospodarstwa. Interpretując te dane można powiedzieć, że prawie połowa prawnych następców, obejmujących gospodarstwa po rodzicach, petyfikowała zastaną strukturę agrarną, nie wnosząc nowego czynnika do obrotu ziemią.

Wśród innych czynników, mogących wpływać pozytywnie na przemiany agrarne, są grunty, będące w dyspozycji Agencji Nieruchomości Rolnej (ponad 2 mln ha). W gronie decydentów nie ma porozumienia co do tego, czy grunty własności skarbu państwa sprzedawać w całości jednemu dzierżawcy, czy też większe połacie ziemi dzielić i udostępniać je rolnikom w celu ich upelnorolnienia. Parcelacja gruntów oznaczałaby cofanie się w kierunku co prawda silniejszych ekonomicznie, ale nadal pozostających w tyle za wielkościami gospodarstw występującymi w UE-15. Kolejnym czynnikiem, hamującym przemiany agrarne, jest cena ziemi rolnej. Jej dynamiczny wzrost po wstąpieniu do Unii Europejskiej, jest tylko sygnałem, że będzie on postępował. Zjawisko rozdrobnionej struktury agrarnej jest czynnikiem negatywnym, ponieważ drobne gospodarstwa rolne nie produkują na rynek, a mała działka ziemi służy egzystencji mieszkańcom (domy, ogródki, sady). Z drugiej strony, duża grupa zbędnej ludności na wsi egzystuje dzięki temu, że uzyskuje świadczenia z systemu rent i emerytur KRUS, a ponadto otrzymuje wsparcie ze środków z UE (dopłaty bezpośrednie), co powoduje, że znaczna liczba rolników wywodzących się z małych gospodarstw, a zatem niskotowarowych, nie zwraca się po pomoc socjalną do gminnych ośrodków pomocy społecznej [Michna 2010].

WYBRANE ELEMENTY SYTUACJI SPOŁECZNO-EKONOMICZNYCH GOSPODARSTW ROLNYCH W POLSCE

Spółeczno-ekonomiczne warunki funkcjonowania gospodarstw należą do najważniejszych kategorii ekonomicznych. Kategorie te odzwierciedlają relacje między podstawowymi czynnikami produkcji w postaci ziemi, kapitału i pracy, od których z kolei zależy zarówno efektywność procesu produkcyjnego, jak i wydajność pracy. Do uniwersalnych zasad podczas rozpatrywania czynników produkcji należą: zasada kompletności, substytucyjności i harmonizacji. Zasada kompletności mówi o tym, że można wzajemnie uzupełniać różne czynniki produkcji, przy czym wzrost jednego czynnika powoduje konieczność dostosowania dwóch pozostałych. Z kolei zasada substytucyjności daje możliwość zastępowania jednych rodzajów czynników przez inne. Dobrym przykładem ilustrującym tę tezę jest zastępowanie pracy żywej – pracą uprzedmiotowioną w postaci maszyn i narzędzi rolniczych. Wszystkie czynniki produkcji muszą pozostawać między sobą w odpowiedniej proporcji, o czym mówi z kolei zasada harmonizacji. Nadmiar jednego czynnika, np. ziemi, gdy obserwuje się niedobór innych, prowadzi do niekorzystnych wyników produkcyjnych i do zakłócenia procesu produkcyjnego.

W ostatnich latach w rolnictwie polskim wystąpiło zjawisko zakłócenia równowagi czynników produkcji, polegające na tym, że z jednej strony zanotowano nadmiar pracy w sytuacji niedoboru kapitału. W ten sposób zyskał na znaczeniu model rolnictwa zrównoważonego, zamiast modelu intensywnego czy industrialnego. Ważne znaczenie w charakterystyce rolnictwa zajmuje towarowa produkcja rolnicza gospodarstw rolnych. Produkcja ta określa stopień, w jakim gospodarstwo rolne – po zaspokojeniu własnych potrzeb – jest w stanie przeznaczyć określone produkty na rynek. Zmiany tej produkcji mogą dokonać się pod wpływem wzrostu produktywności, efektywności lub intensywności, a także wzrostu wydajności pracy. W okresie między omawianymi okresami badawczymi nastąpiła zmiana struktury towarowej produkcji rolniczej. Przede wszystkim znaczenia nabrała produkcja roślinna, która wzrosła z 38,8 w 2002 roku do 45,0% w 2008 roku (o 6,2%; tab. 6).

Tabela 6. Struktura towarowej produkcji rolniczej według produktów (%)
 Table 6. Structure of agricultural goods' production according to products (%)

Wyszczególnienie Specification	2002	2008	Wzrost/spadek Increase/decrease
Ogółem Total	100,0	100,0	0,0
Produkcja roślinna Plant production	38,8	45,0	+6,2
w tym zboża in that cereals	11,9	14,1	+2,2
Ziemniaki Potatoes	3,5	3,0	-0,5
Przemysłowe Industrial	7,0	8,3	+1,3
w tym buraki cukrowe in that sugar beets	4,3	2,3	-2,0
Warzywa Vegetables	7,8	6,9	-1,1
Owoce Fruit	6,6	8,1	+1,5
Pozostałe Other	2,0	4,6	+2,6
Produkcja zwierzęca Animal husbandry	61,2	55,0	-6,2
Żywiec rzeźny Slaughter animals	37,7	31,3	-6,4
w tym bydło in that cattle	3,8	5,0	+1,2
Trzoda chlewna Pigs	23,3	15,1	-8,2
Mleko krowie Milk	18,2	18,2	0,0
Jaja kurze Eggs	4,7	5,1	+0,4
Pozostałe Others	0,6	0,4	-0,2

Źródło: Rocznik... [2009].
 Source: Rocznik... [2009].

W ramach produkcji roślinnej największy wzrost wykazały zboża (o 2,2%) oraz rośliny przemysłowe (o 1,3%), w tym głównie rośliny oleiste. Wyraźny spadek zanotowano w uprawie buraków cukrowych, co jest konsekwencją regulacji rynku cukru. Towarowa produkcja zwierzęca, dominująca od dawna, nad produkcją roślinną przechodzi zapewne do historii, ponieważ tradycyjne przetwarzanie własnych pasz do żywienia zwierząt traci na znaczeniu, wobec pojawienia się koncentratów paszowych i innych zamienników. W zasadzie wszystkie wskaźniki w zakresie towarowej produk-

cji zwierzęcej wykazują spadek, z wyjątkiem żywca wołowego (o 1,2%) oraz produkcji jaj kurzych (o 0,4%). Tradycyjna polska specjalność – produkcja trzody chlewnej – wykazała największe spadki (–8,2%).

Wykazane różnice w ramach struktury towarowej produkcji rolniczej nie znajdują potwierdzenia, jeśli na problem patrzy się poprzez pryzmat wartości skupu produktów rolnych. Nadal rolnicy osiągają wyższe dochody z produkcji zwierzęcej w stosunku do produkcji roślinnej. Wynika to z faktu, że przetworzona produkcja zwierzęca osiąga większą wartość w stosunku do produkcji roślinnej. Wykazane wzrosty wartości skupu produktów rolnych należy rozpatrywać w kontekście inflacji, która przez ten okres poważnie wzrosła (tab. 7).

Tabela 7. Wartość skupu produktów rolnych w cenach bieżących (na 1 ha UR w zł)
Table 7. Value of agricultural products purchase in current prices (for 1 ha of arable land in PLN)

Wyszczególnienie Specification	2002	2008	Wzrost/spadek Increase/decrease (%)
Ogółem Total	1 394	2 192	157,2
Produkcja roślinna Plant production	445	664	149,2
Procent Percentage	31,9	30,3	0,0
Produkcja zwierzęca Animal production	949	1 528	161,0
Procent Percentage	68,1	69,7	0,0

Źródło: Roczniki... [2009].
Source: Roczniki... [2009].

W omawianym okresie wartość skupu produktów rolnych wzrosła ogólnie o 157,2%, najwięcej jednak w produkcji zwierzęcej (161,0%).

ZAKOŃCZENIE

Analiza stanu rolnictwa polskiego po czterech latach od wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej wskazuje na wiele pozytywnych zmian, jakie zaszły w sferze rolnictwa i kształtowania obszarów wiejskich. Mimo stosunkowo krótkiego czasu, jaki zanotowano po okresie akcesyjnym, dokonały się pozytywne zmiany, które wyznaczała wspólna polityka rolna. W obszarze produkcji roślinnej zmiany w strukturze zasiewów zmierzały do wymuszonej rezygnacji z uprawy buraków cukrowych i przestawienia się na rośliny mające związek z biopaliwami. Pewne zmiany zanotowano w strukturze bydła, poprzez pogłębienie koncentracji i specjalizacji.

Stosunkowo duże zmiany wystąpiły w strukturze agrarnej gospodarstw rolnych. Ogólnie polegały one na zmniejszaniu liczby gospodarstw małych oraz średnich i na

wyraźnym zwiększeniu liczby gospodarstw największych, w tym także wielkoobszarowych. Zjawisko zmian struktury agrarnej wystąpiło, mimo wspierania – poprzez dopłaty bezpośrednie – gospodarstw liczących sobie od 1 ha użytków rolnych. Natomiast ziemie będące w dyspozycji Agencji Nieruchomości Rolnej w zbyt małym zakresie zasilają gospodarstwa, mające niewłaściwe proporcje między czynnikami produkcji.

Struktura produkcji rolniczej wskazuje na przesuwania akcentów w kierunku upraw zbóż, które zajmują dominującą pozycję w strukturze zasiewów. Z uwagi na duże nakłady żywej siły roboczej, większe profity przynosi produkcja zwierzęca.

LITERATURA

- Kierunki zmian w strukturze dochodów gospodarstw domowych z użytkowaniem gospodarstwa rolnego. 2004. Powszechny Spis Rolny 2002. GUS, Warszawa.
- Michna W., 2010. Polska polityka rolna i rozwoju wsi w warunkach wdrażania Wspólnej Polityki Rolnej. Stud. Monogr. IERiGŻ 127.
- Oskam A., Meester G., Silvis H., 2010. EU Policy agriculture, food and rural areas. University of Wageningen, Wageningen.
- Rocznik statystyczny rolnictwa. 2009. GUS, Warszawa.
- Systematyka i charakterystyka gospodarstw rolnych. 2003. Powszechny Spis Rolny 2002. GUS, Warszawa.
- Sytuacja ekonomiczna polskiego rolnictwa po akcesji do Unii Europejskiej. 2009. Red. J. Zegar. IERiGŻ, Warszawa.
- Wybrane elementy sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych. 2003. Powszechny Spis Rolny 2002. GUS, Warszawa.

DIRECTIONS OF AGRICULTURE AND RURAL AREAS DEVELOPMENT AFTER POLISH ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION

Summary. The primary objective of the study was an analysis of Polish agriculture development after 4 years of joining the European Union. The changes were associated with the strategy of the Common Agricultural Policy, which led to a reorientation in the sphere of agriculture production and also to adopting high standards resulting from cross-compliance requirements. Adoption of the sugar policy has led to an increase of cereal crops and plants associated with biofuels. In turn, the introduced milk quota contributed to the concentration and specialization of animal production. There was a positive development in commercial agricultural production, consisting in improving the quality and food safety.

Key words: Common Agricultural Policy, agricultural production, agrarian structure, the commodity structure of agricultural production

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 1.04.2011

Do cytowania – For citation: Mickiewicz A., Mickiewicz P., 2011. Kierunki rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej. J. Agribus. Rural Dev. 1(19), 93-104.